

VIRON KIELEN OPETUKSEN JA TUTKIMUKSEN ALKUVAIHEITA SUOMESSA

HANNU REMES

Tiivistelmä. Artikkelissa tarkastellaan viron kielen opetuksen ja tutkimuksen alkamista Suomessa 1800-luvulla. Turusta Helsinkiin siirretyn yliopiston ensimmäinen suomen kielen lehtori C. N. Keckman käsitteli 1830-luvulla kursseillaan viroa ja eräitä muita sukukieliä suomeen verraten. Samoihin aikoihin alkoi myös viron kielen tutkimus, ensimmäisenä saavutuksena M. A. Castrénin suomen, viron ja saamen nominitaivutusta vertaileva väitöskirja. *Kalevalan* luoja Elias Lönnrot teki 1844 Viroon puoli vuotta kestäneen tutkimusmatkan ja perehtyi hyvin viron kieleen. Hän osallistui viron ortografiasta tuolloin käytyyn keskusteluun. Lönnrot kirjoitti matkakirjeissään viron ominaispiirteistä verraten niitä suomeen. Myöhemmin yliopiston professorina hän esimerkiksi virkaanastujais-esitelmässään analysoi tarkemmin viron ja suomen eroja ja niiden syitä, tosin usein nykynäkökulmasta poikkeavalla tavalla. Hänen tiedetään myös opettaneen viroa. August Ahlqvist vieraili Virossa 1854 usean kuukauden ajan ja julkaisi matkan tuloksena Viron kirjallisuuden historian, johon sisältyi sekä kirjallisuuden tuntemuksen että kielen opiskelun edistämiseksi lukuisia vironkielisiä näytteitä suomennoksineen. Kun Ahlqvistista tuli suomen kielen professori, oppiaineen tutkintovaatimuksia korotettiin ja lähisukukielten, erityisesti viron, opiskelu tuli entistä tärkeämmäksi. Ahlqvist huolehti opetusmateriaalista sekä kirjoittamalla oppikirjoja itse että tilaamalla lukemistoiksi tarkoitettuja vironkielisiä teoksia. Hänen oppilaidensa kokoamina ilmestyivät ensimmäinen virolais-suomalainen ja suomalais-virolainen sanakirja. 1872 julkaistiin Julius Krohnin laatima suomalaisille tarkoitettu viron kielioppi, joka vuosikymmenten ajan oli maassamme tärkein viron opiskelun apuneuvo.

Avainsanat: viron kielen opetus, viron tutkimus, viron ja suomen vertailu, Helsingin yliopisto, Keckman, Lönnrot, Ahlqvist, J. Krohn

1. Johdanto

Viron kielen juhluvuonna 2019 on paikallaan tarkastella lähemmin, milloin ja miten Suomessa alettiin tutustua lähemmin eteläiseen sukukieleen. Artikkelissa käsitellään 1800-luvulle sijoittuvaa, viitisenkymmentä vuotta kestänyttä ajanjaksoa, jolloin Helsingin yliopistossa alkoi viron opetus ja lisääntyi kiinnostus viron tutkimiseen, sitä yleensä suomeen verraten.

Suomalaiset olivat toki jo vuosisatojen ajan olleet kosketuksissa viron kielen puhujiin muun muassa Suomenlahden seprakaupan ja merenkulun välityksellä. Yhteyksiä lisäsivät lahden ylittävät väestön muutot, jotka vilkastuivat molempien maiden kuuluessa Ruotsin vallan alaisuuteen (Must 1987: 13–18; Alenius 1996: 43–45). Tiedetään myös, että Virossa toimi suomalaisia pappeja sekä sotilaita ja erityisesti Tallinnassa oli runsaasti suomalaista palveluskuntaa. Niin ikään Tartossa Academia Gustavianassa ja sen toiminnan jatkajissa oli 1632–1710 lukuisia suomalaisia opiskelijoita. (Kurman 1972: 26–27; Alenius 1996: 44; Mäesalu ym. 2001: 79, 121; Zetterberg 2007: 242, 244.)

Jo 1800-lukua edeltävältä ajalta on tietoja Turun akatemiassa harjoitetusta viroon kohdistuvasta tutkimuksesta. Vuodelta 1650 on peräisin varhainen suomen ja viron kontrastiivinen esittely. Se sisältyy Michael Wexioniuksen maantieteellis-historiallisen teoksen *Epitome descriptionis Sueciae, Gothiae, Fenningiae et subjectarum provinciarum* kolmanteen päälukuun (kirjaan) *De Lingvis Sub Imperio Sveo-Gothico usitatoribus*. *De Lingvis* -osan kirjoittajasta ei ole varmaa tietoa. Kyseessä on väitöskirja, jonka praeses oli Wexionius ja respondentti äidinkieleltään suomalainen Erik Justander (Juuti). Kirja voi olla jommankumman laatima tai on kirjoitettu yhteistyössä. (Korhonen 1986: 28; Koski 1995: 57.)

De Lingvis -osan 10. luvussa olevassa synkronisessa kielivertailussa näyttää suomen osuus perustuvan lähinnä Eskil Petraeuksen kielioppiin *Linguae Finnicae brevis institutio* (1649) ja viron osuus Heinrich Stahlin teokseen *Anführung zu der Esthnischen Sprach* (1637). Suomen ja viron rinnastuksia on Wexioniuksen kirjassa 14 kohtaa, joista puolessa käsitellään nominien ja verbien taivutusta. Tarkastelussa lähdetään aina Stahlin kieliopista, jonka esittämiin viron piirteisiin verrataan vastaavia Petraeuksen teoksen mainitsemia suomen piirteitä. Huomiota kiinnitetään vertailussa ainoastaan kielten yhtäläisyyksiin; eroja ei käsitellä. Kielten suhteista todetaan vain lyhyesti, että liivi on lähempänä viroa kuin suomea,

mutta kuuluu kuitenkin suomen yhteyteen. Kontrastiiviselta metodiltaan teoksen on katsottu olleen selvästi aikaansa edellä. (Ariste 1975: 90–92; Koski 1995: 59–78.)

Turun Akatemian latinan kielen professori Henrik Gabriel Porthan (1739–1804), jota on pidetty Suomen historian isänä, edisti monipuolisesti kansallisten tieteiden tutkimusta ja oli kiinnostunut muun muassa suomesta ja sen sukukielistä. Hänen käsityksensä mukaan esi-isämme olivat muinoin Suomenlahden pohjukkaan saavuttuaan jakautuneet kahdeksi ryhmäksi: lahden pohjoispuolelle vaelsivat tulevat suomalaiset ja eteläpuolelle virolaiset. Suomalaiset karkottivat vähitellen saamelaiset pohjoisemmaksi. Suomen ja Viron kansojen läheistä sukulaisuutta osoitti Porthanin mielestä se, että ne puhuivat saman kielen eri murteita. (Porthan 1982: 161.)

Porthan kirjoitti merkittävimmissä lingvistisessä tutkielmassaan *De praecipuis dialectis linguae Fennicae* (Suomen kielen päämurteista, 1801), miten kielten tuntemuksen kannalta on tärkeää, että niistä olisi laadittu kunnollisia kielioppeja. Suomen osalta hän kiitteli Bartholdus Vhaelia, jonka teos *Grammatica Fennica* oli ilmestynyt postuumisti 1733. Siinä oli irtauduttu vanhempia kielioppeja kahlinneesta latinan kieliopin mallista. Esimerkiksi sijamuotojen määrä oli 14, ja niiden kuvaus oli lähes nykyisellä kannalla (Häkkinen 1994: 106). Vhaelin kieliopissa oli myös kiinnitetty huomiota eri murteisiin, joiden yhdistäjänä oli kirjakieli. Porthan valitteli, etteivät viroon tutkijat olleet ymmärtäneet käyttää Vhaelin kielioppia hyväkseen, vaan he edelleen esittivät nomineilla olevan kuusi sijaa. Hän viittasi A. W. Hupelin 1780 ilmestyneeseen *Ehstnische Sprachlehre* -teokseen, jossa sijaanmuodostuksessa vallitsi hänen mielestään suuri säännöttömyys. Samoin verbien taivutuksen kuvauksessa oli puutteellisuksia. Sukukieltemme oikean luonteen ymmärtämiseksi olisi hylättävä latinan kieliopin malli, kuten Vhael oli tarkkanäköisesti tehnyt. (Porthan 1982: 322.) Virossa tämä ongelma poistui vasta vuonna 1843, kun ilmestyi Eduard Ahrensin kielioppi, joskin siellä oli eri yhteyksissä jo aiemmin viroon kielestä kirjoitettaessa kiinnitetty asiaan huomiota.

2. Viron kielen opetus ja tutkimus alkavat

Suomessa alkoi kiinnostus viroon kieleen lisääntyä vähin erin pian sen jälkeen, kun yliopisto oli siirretty Turun palon jälkeen Helsinkiin. Yliopiston ensimmäisen suomen kielen lehtorin, virkaan vuonna 1829 nimitetyn

Carl Niclas Keckmanin (1793–1838) tehtäviin kuului viron opettaminen. Lukuvuonna 1833–34 hän luennoi sukukielten vertailevaa kielioppia ja käsitteli kurssillaan lähinnä kontrastiivisesti viron, saamen ja unkarin sanastoa ja kieliopillisia ominaisuuksia vertaillen niitä suomen kirjakielen ja murteiden vastaaviin piirteisiin. Keckmanin kurssi oli ensimmäinen suomalais-ugrialaisten kielten luentosarja Helsingin yliopistossa. (Anttila 1928: 281; Pääkkönen 1994: 98.)

Keckmanilta säilyneet muistiinpanot viittaavat siihen, että viron kielen lähteinä hänellä olivat A. W. Hupelin *Ehstnische Sprachlehren* ensimmäinen painos (1780) ja J. H. Rosenplänterin aikakauskirja *Beiträge zur genauern Kenntniss der ehstnischen Sprache* (1813–1832). Luennoilla Keckmanilla oli virosta vertailtavana suomeen noin 40 kieliopillista seikkaa ja noin 250 sanaa. Sanat ovat peräisin Hupelin kieliopin esimerkeistä. Kieliopillisia vertailuja on viron edustuksesta lähtien muun muassa paikallissijojen, komparaation, imperfektin ja passiivin osalta. Keckman totesi esimerkiksi, että komparatiivi muodostetaan samoin kuin suomessa, mutta superlatiivissa viro käyttää analyyttistä, komparatiivin sisältävää rakennetta. Verbikategorioista pohjoisvirolainen passiivi (*mind valmistakse* [= kirjak. *valmistatakse*; vrt. Hupel 1780: 47; Must, Univere 2002: 306–307]) on rinnastettavissa savolaismurteiden indikatiivin preesensin yksikön 3. persoonan refleksiivimuotoihin (*istuikse* 'istuutuu'). Kummastakin kielestä puuttuvat erityiset futuurimuodot. (Pääkkönen 1994: 100–104.)

1830-luvulla alkoi Suomessa myös varsinainen viron kieleen kohdistuva tutkimus. Sen tuloksia oli Matias Aleksanteri Castrénin (1813–1852) vuonna 1839 julkaistu suomen, viron ja saamen nominitaivutusta käsittelevä väitöskirja *De affinitate declinationum in lingua Fennica, Esthonica et Lapponica*. Hän pääsi tällä teoksella, joka oli ensimmäinen Helsingin yliopistossa puolustettu suomen ja viron vertailua koskenut tutkimus, suomen kielen ja Skandinavian muinaiskielten dosentiksi. Väitöskirja oli laadittu Raskin, Boppin ja Grimmin hengessä. Castrén kohdisti runsaasti huomiota ”konsonanttien heikkenemiseen”, astevaihteluun, ja oli ensimmäinen tutkija, joka osoitti suomen, viron ja saamen astevaihtelun taustalla olevan alkuaan seuraavan tavun avonaisuuden ja umpinaisuuden. (Korhonen 1986: 52.)

Kiinnostavaa ja ymmärrettävääkin on, että sekä Keckmanilla että Castrénilla vertailun kohteena olivat lähinaapurit, suomen kielen puhuma-alueen eteläpuolelta viro ja pohjoispuolelta saame. Keckmanilla oli lisäksi

mukana monilta piirteiltään etäisempi ja siten vertailussa paljon läpinäkyvämmämpi unkari. Suomessa alkoi herätä runon- ja kielenkeruumatkojen vaikutuksesta kiinnostus myös karjalan ja vepsän kieliin, kuten voimme havaita esimerkiksi Elias Lönnrotin toiminnasta.

3. Elias Lönnrot perehtyy viroon

Elias Lönnrot (1802–1884) oli C. N. Keckmanin hyvä ystävä. Keskusteluissaan miehet epäilemättä sivusivat myös Viroa ja viron kieltä. Keväällä 1836 Lönnrot (1990b [1836]: 37–38) vertaili toimittamassaan *Mehiläinen*-lehdessä karjalaisia, hämäläisiä ja virolaisia kansanrunoja ja totesi, ettei hän viron kieltä perusteellisemmin tuntematta osaa tarkemmin selvittää niiden sisällön suhteita. Hänestä vaikutti kuitenkin siltä, että hämäläisten runojen aiheissa ja rakenteessa oli enemmän yhteistä virolaisten kuin karjalaisten runojen kanssa.

Lönnrot alkoi kuitenkin perehtyä lähemmin viron kieleen. Esimerkiksi A. W. Hupelin kieliopin toinen painos (1818) kuului Itä-Karjalaan 1841 suuntautuneella tutkimusmatkalla hänen mukanaan olleeseen käsikirjastoon (Majamaa 1990: 518), ja siihen perustuen hän esitteli artikkelissaan *Bidrag till Finska Språkets Grammatik* kieleemme passiivin käsittelyn yhteydessä eteläviron monipersoonaisen impersonaalien muotoja (Lönnrot 1991 [1841–1842]: 147).

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura oli vuonna 1840 antanut Lönnrotin laadittavaksi suuren suomalais-ruotsalaisen sanakirjan, ja hänen viimeisten tutkimusmatkojensa päätarkoituksena oli kerätä lähisukukielistä aineistoa, jota voisi hyödyntää tässä työssä. Tuolloin ajateltiin yleisesti, että itämerensuomen eri kielimuodot olivat pikemminkin murteenomaisessa suhteessa toisiinsa kuin eri kieliä, ja Lönnrot toivoi saavansa niistä aineksia etenkin suomen sanaston kehittämiseen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ilmoitti jo vuonna 1841 Viron Oppineiden Seuralle (ÖES), että Lönnrot saapuisi piakkoin solmimaan suhteita sekä tutkimaan Viron kansanrunoutta ja kieltä. Suunnitelma toteutui Itä-Karjalaan tehdyn matkan ja muiden töiden vuoksi kuitenkin vasta 1844. Edellisen vuoden lopulla oli ehtinyt valmistua laaja kokoelma *Suomen Kansan Arvoituksia*, johon Lönnrot oli liittänyt 135 virolaista arvoitusta vertailuaineistoksi ja samalla kielennäytteiksi lukijalle, ”jolla ei ole tilaisuutta Viron kieltä muissa kirjoissa nähdä” (Lönnrot 1991 [1844]: 393). Virolaiset arvoitukset, jotka oli varustettu

suomennoksin, olivat peräisin Hupelin kieliopista ja J. H. Rosenplänterin *Beiträgen* niteistä (Hautala 1954: 126–127).

4. Lönnrotin Viron-matka

Virossa Elias Lönnrot halusi kielitaidon kohentamisen ja sanakirjatöiden ohella perehtyä maan kahden päämurteen eroihin (matkasta ks. mm. Anttila 1985: 302–305, Niit 1986, Remes 2003: 185–188). Hän suunnitteli myös suomen, viron, saamen ja tšuudin (vepsän) vertailevaa kielioppia ja toivoi, että ehtisi koota riittävästi virolaista aineistoa siihen. Saavuttuaan Tallinnaan juhannuksena 1844 Lönnrot suuntasi pian matkansa Kuusaluun, jossa hän halusi tavata pastori Eduard Ahrensin ja keskustella hänen kanssaan viron kielen kysymyksistä. Lönnrot oli ennen matkaansa lainannut Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjastosta Ahrensin edellisenä vuonna ilmestyneen saksankielisen viron kieliopin, joka poikkesi siihenastisista viron kielen esityksistä, sillä siinä oli luovuttu saksalais-latialaisesta muotista ja otettu esikuvaksi suomen kielioppi. Vierailu Ahrensin luona jäi valitettavan lyhyeksi, koska isännän oli kiirehdittävä muutaman päivän kuluttua pappeinkokoukseen.

Pääosan noin puolen vuoden mittaisesta Virossa viettämästään ajasta Lönnrot oleskeli Tartossa, jossa tärkeäksi muodostui tuttavuus Friedrich Robert Faehlmannin kanssa (ks. esim. Suits 1931). Monin virkatehtävin ja luottamustoimin kuormitettu Faehlmann opetti Lönnrotille viroa ja kävi hänen kanssaan keskusteluja viron kielen kysymyksistä, esimerkiksi kahden kirjakielen tilanteesta ja ortografian ongelmista, sekä otti hänet mukaan Viron Oppineiden Seuran kokouksiin. Elokuun lopulla pidetyssä seuran tilaisuudessa esiintyi Lönnrotkin tarkastellen vertailevasti suomen ja viron deklinaatiota ja konjugaatiota, ja hänet valittiin seuran kunniajäseneksi (Suits 1931: 177). Tutkimukset ja Viron Oppineiden Seuran sanakokoelmien kopiointi veivät Lönnrotilta niin paljon aikaa, että hän pääsi lähtemään Suomeen vasta joulukuun puolivälissä. Pitkän matkansa aikana Lönnrot sai hyvän viron käytännön taidon ja perehtyi kieleen myös teoreettisesti, mistä oli hyötyä esimerkiksi hänen myöhemmällä professorikaudellaan Helsingin yliopistossa.

5. Havaintoja suomen ja viron suhteista

Lönnrot oli Viron-matkansa aikana vilkkaassa kirjeenvaihdossa ystäviensä ja tuttaviansa kanssa, ja otteita kirjeistä julkaistiin myös lehdissä. Hän raportoi (kirje C. H. Ståhlbergille 24.8.1844, Lönnrot 1990a: 225–226) keskustelusta, jota Virossa käytiin suomen ja viron sukulaisuudesta. Eduard Ahrens oli katsonut viron olevan suomen kielen tytär (Ahrens 1843: 1). Lönnrotin ystävä Faehlmann, joka muutoinkin vieroksui suomeen tukeutumista, oli jyrkästi toista mieltä ja piti kielten eroja niin pieninä, että suomi ja pohjoisviro kuten pohjois- ja etelävirokin keskenään olivat saman kielen murteita (Kask 1970: 160–161). Lönnrotin mielestä suomi ja viro olivat lähinnä sisarkieliä. Hän halusi valita kahdesta pahasta pienemmän, mieluummin ”pilatun sisaren, kuin pilatun lapsen” – pilaamiseen syyllisiä olivat saksalaiset. Sen sijaan vakavasti hän ei suhtautunut sellaiseen väitteeseen, että hänen ”viron hyvin turmeltuneena murteena” pitämänsä liivi olisi kaikkien suomalaisten kielten äiti. Tämänasuuntaista oli väittänyt muun muassa Heinrich von Jannau *Beiträgessä* (Ahlqvist 1856: 17).

Muutamissa matkakirjeissään Lönnrot esitti usean kohdan luettelon viron kielen ominaispiirteistä suomeen verraten (kirjeet C. H. Ståhlbergille 24.8.1844 ja F. J. Rabelle 27.8.1844, Lönnrot 1990a: 225–228). Tällaisia piirteitä ovat vokaalisoinnuttomuus pohjoisvirossa, samoin possessiivisuffiksien puuttuminen; vain kolmannen persoonan suffiksista on jälkiä eräissä adverbissa. Suomen vokaaliloppuista nominatiivia vastaa virossa konsonanttiloppuinen muoto, paitsi kaksitavuisissa sanoissa, joiden ensi tavu on lyhyt (Lönnrot ei puhunut loppuheitosta, vaan piti viron edustusta alkuperäisempänä!), ja samankaltainen ero esiintyy useissa muissakin sijoissa. Niin ikään sisäheitto on kielessä tavallinen ilmiö. Lönnrotin mielestä muotojen lyhemmyys ja etenkin yksitavuisen sananmuotojen runsaus oli uuden mitallisen runouden kannalta virolle etu.

Edelleen Lönnrot totesi, että virosta puuttuvat komitatiivi, instruktiivi, prolatiivi ja essiivi, mutta siinä esiintyy *rinnani*, *pólveni* -tyyppinen terminatiivi sekä *ga*-päätteinen sija, joka lähinnä vastaa suomen komitatiivia (ks. myös Lönnrotin kannanottoa *Bidrag*-artikkelissa, Lönnrot 1991 [1841–1842]: 136). Hän kiinnitti niin ikään huomiota siihen, että viron nomineilla on nominatiivia lukuun ottamatta yleensä kaksi monikkoa, joista toisella sarjalla olisi erityinen kollektiivinen merkitys. Verbimuotoja virossa on huomattavasti vähemmän kuin suomessa, sillä kielestä puuttuvat

refleksiivinen taiputus sekä potentiaali- ja optatiivimodukset. Lönnrot ei pitänyt viron *kiitku*-tyyppistä muotoa suomen optatiivien (rogatiivien, ks. Lönnrot 1991 [1854]: 222) *kiittäköön / kiittäkööt* vastineena, vaan imperatiivien *kiittäkään / kiittäkää*t. Hän totesi myös, että infinitiivien sijavalikoima ja verbien derivaatio ovat virossa köyhempiä kuin suomessa. Virossa esiintyy adjektiivin taipumattomuutta substantiivin edellä, ja partisiipin perfekti on aina taipumaton. Lönnrot kiinnitti lisäksi huomiota siihen, että suomen synteettistä ilmausta vastaa virossa usein analyttinen.

Pitkähköllä Tartosta etelään suuntautuneella kiertomatallaan Lönnrot havaitsi (kirje F. J. Rabelle 14.10.1844, Lönnrot 1990a: 229–230), että etelävirolaiset nominien ja verbien taiputusmuodot ovat lähempänä suomea kuin pohjoisvirolaiset, vaikka päinvastainen suhde olisi maantieteellisistä syistä tuntunut helpommalta ymmärtää.

Perehtyminen viron kieleen, tutkimuksen teko ja yhteistyö virolaisten kanssa sujuivat Lönnrotilta Tartossa enimmäkseen hyvin, mutta marraskuussa hän joutui kirjoittamaan Suomeen myös kritiikkiä oikeinkirjoituskysymyksistä (Lönnrot 1990a [1844]: 232). Hän antoi esimerkkejä siitä, miltä suomi näyttäisi viron vanhan ortografian mukaisesti kirjoitettuna. Jo A. I. Arwidsson oli *Beiträgessä* 1822 ehdottanut viron kieleen oikeinkirjoitusuudistusta suomi esikuvana, ja Ahrens oli kieliopissaan 1843 ollut samoilla linjoilla. Kuitenkin muun muassa Faehlmann pitäytyi ehdotuksissaan (Kask 1970: 165–166) osittain vanhassa ortografiassa, mikä aiheutti väittelyä toisiaan muuten arvostavien kielimiesten välillä (Lönnrot 1990a [1844]: 232; Suits 1931: 179). Viron tilannetta oli omiaan hämmentämään myös kahden kirjakielen käyttö. Lönnrot halusi käsitellä oikeinkirjoituskysymystä Viron Oppineiden Seurassa. Tämä ilmeisesti onnistuikin, sillä seuran arkistosta löytyy nelisivuinen käsikirjoitus *Etwas über die Finnische Orthographie*. (Lönnrot 1990a [1844]: 233; Majamaa 1990: 527.)

Lönnrotin puolivuotisella matkallaan tekemät havainnot viron kielestä sekä viron ja suomen eroista merkitsivät maassamme ensimmäistä näiden kielten laaja-alaista vertailua. Hän ei matkakirjeissään yleensä yrittänyt selittää erojen syitä, vaan tyytyi kuvailemaan niitä. Viron-matkan jälkeen Lönnrotin elämän täyttivät monet tehtävät: lääkärinviran hoitaminen sekä erilaiset kansallisen kulttuurin ja suomen kielen kehittämiseen liittyvät toimet.

6. Lönnrotin selityksiä kielten eroihin

Pyrkimyksiä viron ja suomen erojen tarkempaan selittämiseen Lönnrotilla esiintyi vasta 1850-luvulla yliopistouralla. Kuitenkaan hänen selityksensä eivät olleet aina oikeaan osuneita, vaan kuvaukset suomen ja viron erojen luonteesta sekä etenkin kielihistorialliset viittaukset erojen syihin poikkesivat monissa kohdin nykyisistä käsityksistä. Onkin muistettava, ettei diakroninen kielentutkimus ollut vielä 1840- ja 1850-luvulla Suomessa varsinkaan oman kielikuntamme osalta kovinkaan kehittynyttä eikä se myöskään ollut Lönnrotin vahvinta alaa.

Elias Lönnrot nimitettiin M. A. Castrénin jälkeen lokakuussa 1853 suomen kielen professoriksi Helsingin yliopistoon. Seuraavan vuoden helmikuussa hän piti virkaanastujaisesitelmän, jossa tarkasteli suomen, viron ja saamen keskinäisiä suhteita (*Några ord om finskans, estniskans och lappskans inbördes förhållande*, Lönnrot 1991 [1853]: 75–86) vertaillen siten samoja kieliä kuin aikoinaan Castrén väitöskirjassaan. Lönnrot totesi suomen ja viron olevan lähellä toisiaan, saamen taas etäisempi, mikä viittaa sen eronneen varhemmin yhteisestä kantakielestä. Saame on myös säilyttänyt parhaiten vanhoja kantakielen piirteitä.

Sananmuotojen rakenteen vertailu antoi Lönnrotille (1991 [1853]: 81) aiheen otaksua esityksessään, että suomen kieli on aikojen saatossa pidentänyt konsonanttiloppuisia sanojaan vokaaliloppuisiksi ja lisännyt suffikseissa konsonantin perään vokaalin. Vokaalin valinta on kuitenkin murteittain vaihdellut, ja näin selittyisi esimerkiksi se, että suomen loppu-*a*:ta ja -*ä*:tä vastaavat aunuksessa -*u* ja -*y*, ja se, että verbien monikon 1. ja 2. persoonan päätteissä esiintyvät vaihdellen vokaalit *a*, *e* ja *o*. Viro puolestaan olisi alkuperäisemmällä kannalla, koska siinä on runsaasti vastaavissa tapauksissa konsonanttiloppuisia nominatiiveja ja taivutusmuotoja. Syy säilyttävään edustukseen löytyy Lönnrotin mukaan kielenulkoisista tekijöistä, lähinnä virolaisten elinoloista. Hän korosti (1991 [1853]: 83) matkakirjeittensä tapaan, että konsonanttiloppuisuudesta ja sisäheitosta johtuva sananmuotojen lyhemmyys tekee virosta uusien runomittojen soveltamisen kannalta suomea ja saamea käyttökelpoisemmän kielen.

Suomen kielen loppuvokaaleja lisäävään tendenssiin kytkeytyi Lönnrotin esityksessä (1991 [1853]: 81; ks. myös tutkielmaa *Om det Nord-Tschudiska språket*, Lönnrot 1991: 57–58) kysymys vokaaliharmoniasta, suffiksien vokaalin määräytymisestä vartalon vokaalisuhteiden mukaan.

Hänen mielestään muun muassa vertailu viron pääedustukseen ja saameen viittaa siihen, että vokaalisointu ei ole kuulunut kantakielen piirteisiin. Virossa on kuitenkin saamen tavoin saattanut ensi tavun vokaalin sävyyn vaikuttaa toinen vokaaliääne, ja näin on esimerkiksi syntynyt *e:n*, *o:n* ja *ö:n* välinen vokaali, ts. takaisempi *e*, jota osoittamaan oli vähän aikaisemmin vihdoin otettu käyttöön oma grafeeminsa.

Morfologisista seikoista Lönnrot (1991 [1853]: 81–82) kohdisti erityisen huomion nominien taivutukseen. Viron osalta hän totesi, että kielessä on 12 sijaa, mutta määrä olisi 13, jos hänelle käsittämättömästä syystä kieliopeista puuttuva *ni*-päätteinen muoto (*pohjani* [= *põhjani*], *surmani*) laskettaisiin mukaan. Ahrens oli todellakin jättänyt kielioppinsa nimityksistä terminatiivin pois, koska se puuttui suomesta, vaikka terminatiivia oli pidetty sijamuotona jo eräissä 1800-luvun alun esityksissä (Rätsep 1979: 73–74). Lönnrotin mainitsemaan lukuun 12 ei liioin sisältynyt komitatiivi, joka sekin suomeen verrattuna erityyppisenä puuttui Ahrensilta, eikä essiivi, joka oli virosta miltei kadonnut muoto. Essiivin oli kuitenkin Kuusalussa asuva ja muodon kansankielestä tunteva Ahrens ottanut kielioppiinsa (Rätsep 1979: 64), ja hänen tavoin vahva-asteisena (*jalgana*) muoto tavataan Lönnrotilla toisessa yhteydessä (1991 [1856]: 216) taivutustaulukossa, jossa hän professuurinsa alkuaikoina esitti vertaillen suomen, viron, vepsän ja saamen paradigmoja.

Viron nominitaivutuksen erikoisuuksia oli Lönnrotin (1991 [1853]: 82) mukaan kahden rinnakkaisen monikkomuodon esiintyminen muissa sijoissa kuin nominatiivissa. Muodoilla on spesiesero: *de*-monikolliset *lastele*, *lastelt* ja *lastest* ovat määräisiä ja vartalomonikolliset *lapsile*, *lapsilt*, *lapsist* epämääräisiä. Vastaavan eron pitäisi esiintyä suomessa monikon genetiivissä esimerkiksi muotoparissa *lasten* ~ *lapsien*, mutta todellisuudessa sellaista ei ole, kuten Lönnrot huomautti. Hän oli saanut ajatuksen spesieseroista mitä ilmeisimmin Faehlmannilta. Alkuaan käsitys spesieseroista oli tullut Viroon Johan Stråhlmanin (Johann Strahlmann) saksankielisen suomen kieliopin *Finnische Sprachlehre für Finnen und Nicht-Finnen* (1816) välityksellä. Rosenplänter oli *Beiträge*-aikakauskirjassa tuoreeltaan julkaissut teoksesta katkelmia, ja A. F. J. Knüpffer sovelsi teoriaa viroon kirjoituksessaan kielen nominitaivutuksesta. Faehlmann (1844: 11–21) puolestaan hyödynsi Knüpfferin artikkelia tutkimuksessaan *Ueber die Declination der estnischen Nomina*. Vaikka jako määräisiin ja epämääräisiin muotoihin oli peräisin saksan kieliopista,

oli asiaan virossa kytketty totaalisuuden ja partiaalisuuden oppositio, joka tavataan nominatiivin ja partitiivin välillä. Siten monikon nominatiivi ja siihen suffiksiltaan kielihistoriallisesti liittyvä monikon genetiivi sekä genetiiviin pohjautuvat muodot katsottiin määräisiksi ja monikon partitiivi ynnä sen vartaloon perustuvat monikkomuodot epämääräisiksi. (Kask 1970: 112, 117, 163; ks. myös Ahlqvist 1856: 19; Wiik 1989: 106–107.)

Lönnrot oli virkaanastujaisesitelmässään (1991 [1853]: 82–83) niin ikään sitä mieltä, että possessiivisuffiksien puuttuminen virosta kuvasti alkuperäistä kantaa, ja torjui sen ajatuksen, että niiden esiintymättömyys johtuisi indogermaanisesta vaikutuksesta. Myös superlatiivikategorian puuttumista virosta hän piti todisteena kantakielen vanhan edustuksen säilymisestä. (Vrt. Hakulinen 1979: 111, 117.) Suomessa tavattava adjektiiviattribuutin täydellinen kongruenssi pääsanansa kanssa osoitti Lönnrotin mukaan osin korkeampaa kehitysastetta, kuin mihin sisarkielet olivat yltäneet.

7. Viron opetus lisääntyy Helsingin yliopistossa

Elias Lönnrot teki tärkeää työtä viron kielen tunnettuuden ja tutkimuksen edistämiseksi Suomessa. Tiedetään myös, että hän esimerkiksi professorikautensa alkuvuosina opetti viroa sekä luennoi suomen, viron ja saamen vertailevaa kielioppia (Wichmann 1928: 295; Majamaa 1991: 524–525). Lönnrotin aikana viron kieli tuli yliopistossa varsinaiseen opetusohjelmaan ”suomalaisten kielten” dosentiksi 1859 nimitetyn August Ahlqvistin ansiosta. Tämä kiinnitti teoreettisten kysymysten ohella huomiota myös käytännön kielitaitoon. Viron oppikirjana käytettiin F. R. Kreutzwaldin saksasta vironamaa teosta *Reinuwader Rebane*, jota Ahlqvist tilasi Suomeen (kirje Theodor Beiselle 29.3.1860, Ahlqvist 1982: 90) ja jonka hän oppitunneillaan kommentoiden suomensi. Hän luennoi lukuvuonna 1860–61 ”länsisuomalaisten kielten” eli itämerensuomen, saamen ja mordvan sananmuodostusoppia. Lisäksi toisen dosentin, Henrik Konstantin Coranderin, joka oli ensimmäisen suomenkielisen suomen kieliopin laatija, oli määrä ”perusteellisesti vertailla suomen ja viron kieltä toisiinsa” *Kalevipoeg*-eepoksen pohjalta. (Wichmann 1928: 295; Joki 1977: 58.)

8. August Ahlqvist tutustuu Viroon ja viron kieleen

August Ahlqvistin tie viron kielen tuntemukseen oli käynyt vatjan kautta. Hän oli tehnyt loppukesästä 1854 tutkimusmatkan Länsi-Inkeriin kerätäkseen aineistoa suunnittelemaansa vatjan kielioppia varten. Sieltä hän oli matkustanut Viroon, koska oli havainnut, että etelätsuudien eli vatjalaisten kieli oli, kuten hän kirjoitti yliopiston varakanslerille Johan Mauritz Nordenstamille, ”läheisempää sukua viron kuin suomen kielelle” ja ”viron kielen tuntemus on välttämätön tarkasteltaessa lähemmin vatjalaisten murretta” (Ahlqvist 1982 [1854]: 44).

Lönnrotin tavoin Ahlqvist oleskeli pääosan lähes nelikuukautiseksi venyneestä Viron-ajastaan Tartossa, jonne oli saapunut syyskuun 1854 alussa. Hän olikin Lönnrotin jälkeen ensimmäisiä Virossa vierailleita suomalaisia tiedemiehiä. Kieliopintojen lisäksi Ahlqvist keräsi Viron kirjallisuutta käsittelevää aineistoa ja oli kiinnostunut muun muassa *Kalevipoeg*-eepoksesta. (Haltsonen 1961: 224.) Erityisesti hän halusi tutustua viron kielen käytön kysymysten ja tutkimuksen parissa toimiviin henkilöihin. Parhaiten hän näyttää ystäväystyneen Viron Oppineiden Seuran sihteerin Emil Sachssendahlin kanssa. Miehet olivat myöhemmin kirjeenvaihdosta, jonka yhtenä tärkeänä aiheena oli *Kalevipoeg*-eepoksen painattaminen Suomessa, koska Virossa sensuuri vaikeutti teoksen julkaisemista.

Ahlqvist julkaisi marraskuussa 1854 tarttolaisessa viikkolehdessä *Das Inland* artikkelin *Einige Missgriffe im etymologischen Wörterbüchlein des Herrn Pastor Ahrens*. Eduard Ahrensin saksankielisestä viron kieliopista oli edellisenä vuonna, 1853, ilmestynyt toinen, laajennettu painos. Siihen sisältyi pieni etymologinen sanasto, jossa Ahlqvistin mielestä oli virheellisiä tulkintoja. (Haltsonen 1961: 225.) Huomiota herättää, että vaikka Ahrensin kieliopin esikuvana oli suomen kielioppi, ei enää latinan tai saksan, Ahlqvist suhtautui teokseen varsin kielteisesti. Hän piti sitä sekavana ja katsoi, että viron kieliopin kirjoittamista varten murrettutkimukset olisivat erittäin tärkeitä (kirjeet Sachssendahlille 13./25.2.1855 ja 29.7.–10.8.1855, Ahlqvist 1982: 49, 67).

Ahlqvistin Viron-matka kesti lähes jouluuun 1854 asti. Tartossa oleskellessaan hän hankki hyvän viron kielen taidon ja perehtyi monipuolisesti virolaiseen kulttuuriin. Hän oli ahkera kirjoittaja ja julkaisi nopeasti vatjalaisalueelle ja Viroon suuntautuneen matkansa tuloksia. Jo loppuvuodesta 1855 ilmestyi *Suomi*-sarjassa Ahlqvistin teos *Wiron nykyisemmästä*

kirjallisuudesta (painovuodeksi merkitty 1856), ja seuraavana vuonna tuli painosta ruotsinkielinen vatjan kielioppi.

9. Ahlqvistin Viron kirjallisuuden historia

Wiron nykyisemmästä kirjallisuudesta oli varhaisimpia suomenkielisiä tieteellisiä tutkimuksia ja ensimmäinen merkittävä suomenkielinen Viron sivistysoloista kertova teos. Se oli myös sikäli huomattava, että aiemmin Viron kirjallisuudesta ei ollut laadittu muuta yleisesitystä kuin Dietrich Heinrich Jürgensonin suppeahko *Kurze Geschichte der ehstnischen Literatur* (1843–1844). Ahlqvistin kirjallisuudenhistoria ulottui painetun virolaisen kirjallisuuden alkuvaiheista ”nykyisen Wirolaisuuden pylvästen” Faehlmannin ja Kreutzwaldin toimintaan. Vasta toisen maailmansodan kynnyksellä ilmestyi järjestyksessä seuraava suomenkielinen Viron kirjallisuuden yleisesitys, kirjoittajana Friedebert Tuglas. Ahlqvistin teoksen vaikutus ei rajoittunut vain Suomeen: *Das Inland* -lehdessä ilmestyi 1861 laajahko artikkeli *Die estnische Literatur*, joka oli rakennettu paljolti hänen tutkimuksensa varaan (Neithal 2005: 691), ja samana vuonna julkaisi Pál Hunfalvy unkariksi kirjallisuudenhistorian viidestä luvusta kolme toimittamassaan lukemistossa *Chrestomathia Fennica* (Ahlqvist 1982 [1862]: 102–103). Hunfalvy hyödynsi Ahlqvistin tutkimusta sitä täydentäen ja ajantasaistaen vielä 1874 ilmestyneen *Reise in den Ostseeprovinzen Russlands* -teoksensa Viron kirjallisuutta käsittelevässä luvussa (unkariksi kirja ilmestyi jo 1871).

Ahlqvistin kirjallisuudenhistorialla oli myös kielenopiskelua edistävä tarkoitus. Tekijä toivoi (1856: 1) voivansa tarjota apua niille suomalaisille, jotka virolaisten kirjojen ja sanakirjojen puutteesta huolimatta halusivat oppia viroa. Hän oli valinnut teokseen ”laveita otteita Wirolaisten paraista kirjoittajista” ja varustanut ne suomennöksin. Teoksessa onkin runsaasti runo- ja proosanäytteitä, muun muassa Otto Wilhelm Masingin lähes kahdeksansivuinen kuvaus vuonna 1700 käydystä Narvan taistelusta sekä Friedrich Robert Faehlmannin myyttinen tarina *Koit ja Hämarik* ja runoelma *Piibo jutt*.

Kirjallisuuden ohella Ahlqvist tarkasteli kieliseikkojakin. Hän kiinnitti huomiota (1856: 7–8) – useita esimerkkejä tuoden – pohjois- ja eteläviron murre-eroihin sekä kahden kirjakielen käyttöön ja siitä johtuviin haittoihin. Hänen mukaansa (1856: 21) monet viron kuvauksen ongelmat selviäisivät,

jos kieliopin kirjoittajat olisivat osanneet ruotsia, jolla parhaat suomen kieliopit oli kirjoitettu. Virolaisesta kielioppikirjallisuudesta Ahlqvist (1856: 12) nosti esille erityisesti A. W. Hupelin *Ehstnische Sprachlehren* toisen painoksen ja korosti sen merkitystä viron oppimisessa. Samoin hän kiitteli (1856: 18) A. F. J. Knüppferin sananmuodostusta käsittelevän tutkimuksen ansioita; se ”on oikea aarre, josta niin Wiron kuin Suomenkin kielen tutkijat voivat paljo kultaa kaivaa”. J. F. Hellerin hän kertoi olleen Virossa ensimmäinen, joka oli todennut itämerensuomalaisista kielistä puuttuvan varsinaisen passiivin (Ahlqvist 1856: 21–22).

10. Ahlqvist viron opetuksen edistäjänä

August Ahlqvist nimitettiin Elias Lönnrotin jälkeen vuonna 1863 Helsingin yliopiston suomen kielen ja kirjallisuuden professoriksi. Hän piti edeltäjänsä vaatimustasoa liian alhaisena ja korotti suomen kielen tutkintovaatimuksia. Niissä tulivat lähisukukielet, erityisesti viro, entistä tärkeämmiksi. (Wichmann 1928: 295; Korhonen 1993: 58.) Professori pyrki itse laatimaan opintoja varten apuneuvoja. Viron kirjallisuudesta oli jo olemassa hänen 1855 tekemänsä, tosin ei enää aivan ajantasainen yleisesitys. Vuonna 1869 hän julkaisi lähisukukielten lukemistoksi tarkoitettun teoksen *Suomalainen murteiskirja tahi lukemisia Viron, Karjalan, Vatjan, Vepsän ja Liivin kielillä*. Kielennäytteisiin tutustumista helpottivat kirjan lopussa olevat sanastot. Lukemiston päämääränä oli paitsi perehdyttää opiskelijat puhtaasti lähisukukieliin myös laajentaa niiden avulla suomen kielen tuntemusta. Ahlqvist (1869: III) huomautti esipuheessa, että luennoidessaan suomen kielen rakenteesta hän oli ”esityksensä piiriin vähitellen vetänyt lähimmät sukukieletkin, joissa on suuret aarteet valaistusta meidän kielen seikoista sekä kieliopillisessa että sanakirjallisessa katsannossa”.

Suomalaisen murteiskirjan kielennäytteistä on viron osuus yli puolet, runsaat sata sivua, minkä lisäksi siinä on kolmisenkymmentä sivua laaja kahdelle palstalle ladottu virolais-suomalainen sanasto. Näytteiksi Ahlqvist on pyrkinyt valitsemaan alkuperäistä vironkielistä kirjallisuutta, ei käännöksiä lukuun ottamatta Tallinnan ja Tarton kielellä rinnakkain esitettyjä *Uuden testamentin* lukuja. Kielennäytteiden oikeinkirjoituksen Ahlqvist sanoo (1869: IV) muuttaneensa Ahrensin ja Wiedemannin noudattamien periaatteiden mukaiseksi, poikkeuksena *Uuden testamentin* katkelmat.

Ahlqvistin silmissä Ahrensin ainoita ansioita olivatkin ortografiset uudistukset.

Ahlqvist (1869: IV) mainitsi *Suomalaisen murteiskirjan* esipuheessa, ettei teoksen virolaisen osuuden ollut tarkoitus korvata yliopistossa viron kielen lukemistona käytettyä *Satukokousta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura oli nimittäin julkaissut vuonna 1866 paljolti sihteerinsä Ahlqvistin myötävaikutuksella Kreutzwaldin kansansatukokoelman *Eestirahva Ennemuistesed jutud* (Annist 1966: 81–90; Pöldmäe 1976: 490), jota Ahlqvist alkoi käyttää kursseillaan *Reinuwader Rebasen* sijasta. Seura oli Ahlqvistin aloitteesta pyytänyt tämän oppilasta Torsten Gunnar Aminoffia laatimaan satukokoelmaan sanakirjan (SKS 1865–1866: 345). Aminoffin sanakirjan käsikirjoitusvaiheessa asiantuntijat totesivat seuralle, että virolaiset sadut saavat Suomessa paljon lukijoita viehättävän sisältönsä ansiosta ja näin halu sukukielten tutkimiseen kasvaa (Rothsten, Godenhjelm 1868: 452). Teos *Virolais-suomalainen sanakirja. Satukokoukseen: Eestirahva Ennemuistesed jutud* julkaistiin samana vuonna 1869 kuin Ahlqvistin *Murteiskirja*. Vuonna 1882 ilmestyi vielä O. A. F. Lönnbohmin *Murteiskirjan* tekstien pohjalta laatima *Suomalais-virolainen sanasto Ahlqvistin Lukemistoa varten* (Krogerus 1981: 421). Edellisenä vuonna oli valmistunut yliopistoon Lönnbohmin laudatututkielma Heinrich Stahlin kielestä.

11. Ahlqvist kielten vertailijana

August Ahlqvistin luentotoiminnassa oli keskeinen sija suomen kieliopilla ja *Kalevalalla*. Suomen kielen rakennetta hän tarkasteli vertailevasti, sukukielet huomioon ottaen. (Wichmann 1928: 296–297.) Hän julkaisi vuonna 1877 luentojensa pohjalta teoksen *Suomen kielen rakennus*, jossa käsitellään nominien sananmuodostusta – kirjoittajan mielialuetta – ja taivutusta sekä runousoppia. Kirjassa on, etenkin johto-opin tarkastelussa, varsin runsaasti rinnastuksia lähisukukielten edustukseen. Viron osalta Ahlqvistin on ollut mahdollista tukeutua Krohnin kieliopin melko laajaan johto-opin jaksoon sekä Wiedemannin pari vuotta aiemmin ilmestyneeseen viron kielioppiin. Rinnastukset viroon ovat useimmiten oikeaan osuneita ja joskus oivaltaviakin, esimerkiksi tulkinnat *kartlik*, *petlik* -tyyppisistä adjektiiviveista ja *hooletus*, *rahatut* -tyyppisistä ominaisuudennimistä (Ahlqvist 1877: 12, 35; vrt. Vare 1984: 43; Kasik 2015: 281, 357).

Ahlqvist oli kuitenkin sitä mieltä, että johtimet ja taivutusainekset ovat useissa tapauksissa peräisin itsenäisistä sanoista, ja alkuaan johdoksissa sekä taivutusmuodoissa olisikin kyse entisistä yhdyssanoista. Eräät itämerensuomalaiset suffiksit on toki osoitettu sanasyntyisiksi (Hakulinen 1979: 87–89), mutta Ahlqvistilla oli *Suomen kielen rakennus* -teoksessaan monia nykynäkökulmasta erikoiselta tuntuvia selityksiä. Niinpä hän esitti, että deverbaalisen nomininjohtimen *-ma* (esim. sm. *sanoma*, vir. *võim*, *loom*) taustalla on *maa*-sana. Johdin *-kas* (esim. sm. *rahakas*, vir. *hinnakas*) puolestaan on lyhentynyt *kansa*-sanana *n*:ttömäksi kuluneesta asusta *kasa*. Tämän *kaas*-asuisen variantin vuoksi viron *abikaas* on siis tavallaan ’aviokasa’! Johdin olisi siten samaa perua kuin viron komitatiivin päätte *-ga*, ja ilmaukset sm. *rahakas mies* ja vir. *rahaga mees* vastaisivat toisiaan diakronisesti. (Ahlqvist 1877: 19–20, 72–73.) Kaiken kaikkiaan Ahlqvistin kirja antaa kuitenkin monipuolisen ja suurelta osin edelleen kelvollisen kuvan suomen ja viron nominijohdon ja -taivutuksen suhteista.

August Ahlqvistin nuoruuden Viro-harrastuksesta kumpusi koko aikuisiän kestänyt halu tehdä Viroa ja viron kieltä tunnetuksi Suomessa, edistää viron taitoa ja tukea tarvittaessa heimoveljiä, kuten osoittaa esimerkiksi Kreutzwaldin pääteostensa julkaisemisessa saama apu.

12. Ensimmäinen viron kielioppi suomalaisille

August Ahlqvist oli muun muassa Viron kirjallisuuden historiassaan ja kirjeissään korostanut monipuoliseen kielentuntemukseen perustuvan virolaisen viron kieliopin tarvetta. Myös suomalaisille tarkoitettun viron kieliopin saaminen kävi välttämättömäksi, koska Ahlqvist oli yliopiston tutkintovaatimukseen lisännyt viron tuntemuksen osuutta. Tämän hankkeen toteuttajaksi tuli saksalaissyntyinen, mutta kieleltään ja mieleltään suomalaistunut yliopiston suomen kielen lehtori Julius Leopold Fredrik Krohn (1835–1888), joka sittemmin, vuodesta 1885 kuolemaansa saakka toimi suomen kielen ja kirjallisuuden ylimääräisenä professorina. (Remes 1995: 168–169.)

Julius Krohnin omakohtainen tutustuminen Viroon oli alkanut kesällä 1867, kun hän matkusti Yrjö Koskisen kanssa Tarttoon ja sieltä edelleen Võruun. Hän kiinnostui monipuolisesti Virosta ja tutki kielen lisäksi muun muassa paikannimistöä, kansanrunoja ja -tapoja sekä kirjallisuutta. Muutamissa artikkeleissaan hän esimerkiksi kiinnitti huomiota *Kalevalan* kielen

ja viron suhteisiin ennen kaikkea sanastollisten mutta myös morfologisten ja syntaktisten vertailujen valossa sekä laati *Kirjalliseen Kuukausilehteen* F. J. Wiedemannin kieliopin *Grammatik der Ehstnischen Sprache* esittelyn pian teoksen julkaisemisen jälkeen 1875. (Remes 1995: 170.)

Vuonna 1872 ilmestyi Julius Krohnin *Wiron Kielioppi Suomalaisille*, jonka perustana olivat tekijän viroa sekä suomen ja viron eroja käsitelleet luennot. Luonteeltaan kontrastiivisen teoksen virolaisina lähteinä hän oli esipuheen mukaan käyttänyt Ahrensin kielioppia, Wiedemannin virolais-saksalaista sanakirjaa (1869) ja Rosenplänterin *Beiträge*-aikakauskirjaa. Lisäksi Krohn oli saanut asiantuntija-apua Wiedemannilta, Kreutzwaldilta sekä Jakob Hurtilta. Vertailussa suomen kieleen hän oli tukeutunut Gustaf Erik Eurénin *Suomalaiseen kielioppiin*, joka oli ilmestynyt vuonna 1852. Krohnin kieliopista *Kielettäreen* arvostelun kirjoittanut August Ahlqvist (1874: 50–52) piti virolaisten lähdeostosten valikoimaa suppeana ja materiaalina vuoksi sekavuutta aiheuttavana. Ahrensin kielioppi soveltui Ahlqvistin mukaan huonosti apuneuvoksi, koska sen selkeydessä oli toivomisen varaa. Arvostelijan mielestä (1874: 56) oli paha puute, ettei Krohn ollut kielioppiaan varten tutkinut puhekieltä, vaan oli turvautunut pelkästään kirjallisiin lähteisiin. Krohn (1872: I) oli itsekin tiedostanut tämän ongelman ja kirjoitti jo kielioppinsa esipuheessa: ”Tämmöinen työ, voidaksensa tulla kaikin puolin kelvolliseksi, olisi vaatinut syvää viron puhekielen tuntemista; sillä meidän heimolaistemme kirjakieli on valitettavasti vielä niin kovin kirjava ja epäsäännöllinen ettei siihen ole paljon luottamista.” Viron kirjakielen vakiintumattomuus ilmenee kieliopissa muun muassa eri lähdeteksistä poimitun esimerkkiaineiston esittämisessä. Paikoin annetaan tapauksissa, joissa nykyisessä kirjavirossa on yksi vallitseva edustus, kolmekin rinnakkaista vaihtoehtoa ilman käyttötäajuu-teen tai levinneisyyteen liittyviä mainintoja. Esimerkiksi järjestyslukujen muodostus ja taivutus on kirjavaa: *kolmas* : *kolmanda*, *neljas* : *neljanda* ~ *neljandama*, *kaheksas* : *kaheksama*, *sa’andes* : *sa’ande* ja *sa’andamas* : *sa’andama* (Krohn 1872: 94–95).

Krohnin *Wiron Kielioppi* on laajuudeltaan 225 sivua ja jakautuu kolmeen pääjaksoon: äänneoppiin, muoto-oppiin ja sananmuodostusoppiin (”sanainsyntyoppiin”). Teoksessa ei ole erityistä lauseopin jaksoa, mutta muoto-opin yhteydessä käsitellään nominien ja verbien syntaktista käyttöä. Kieliopin päättää lyhyt virolaisen kansanrunokielen katsaus, jonka aineisto on poimittu A. H. Neusin antologiasta *Ehstnische Volkslieder* sekä

Neusin ja Kreutzwaldin julkaisusta *Mythische und Magische Lieder der Ehsten*.

Kieliopin johdannossa Krohn oikoi Ahrensin käsitystä, että viro eräiden kadonneiden mutta suomessa esiintyvien muotojen sekä äänteellisen kuluneisuutensa vuoksi olisi suomen kielen tytär. Lueteltuaan esimerkkejä virossa säilyneistä vanhoista äänne- ja muotopiirteistä sekä verrattuaan suomen murteiden edustusta lähisukukieliin Krohn (1872: 1, 5) päätyi pitämään viroa ja suomea sisarkielinä ja sanoi viron sisältävän ”hämäläisen murrehaaran tärkeimpiä omituisuuksia”. Niiden viron vanhempien ja täyteläisempien muotojen joukkoon, jotka suomesta puuttuvat hän laski virheellisesti muun muassa *de*-monikon ja *si*-tunnuksisen imperfektin. Esimerkiksi suomen monikon *härjillä i*-tunnus olisi ”pehmennyt” *härghedel*-muodon dentaaliklusuilista. Vastaavasti Krohnin mielestä suomen konditionaalin *isi*-tunnus oli pehmennyt *ksi*:stä, jollaista viro käyttää. (Krohn 1872: 2; vrt. Hakulinen 1979: 246.)

Viron kieliopin morfologian osuuden aloittaa nominien sijamuotojen esittely. Krohn mainitsee sijoja olevan terminatiivi mukaan lukien kuusitoista, joista kuitenkin kolme, nimittäin essiivi, prolatiivi ja komitatiivi, tavataan vain partikkeleissa. (Krohn 1872: 50, 53, 54.) Sen sijaan *ga*-aines esitetään postpositioiden luettelossa *kaasas* ja *kaasa* -sanojen tavallisena lyhentymänä (Krohn 1872: 150), vaikka jo Lönnrot oli artikkelissaan *Bidrag till Finska Språkets Grammatik* pitänyt sitä sijapäätteen veroisena (Lönnrot 1991 [1841–1842]: 136). Nominien taivutustyyppin määräävinä muotoina Krohn (1872: 55) luettelee yksikön ja monikon partitiivin, yksikön illatiivin ja monikon genetiivin. Ahrensin kieliopin 18 nominien taivutusluokkaa hän on saanut supistumaan viiteen luokkaan, mikä on lähellä hänen vertailussa käyttämänsä Eurénin suomen kieliopin kuusijakoa. Luokissa tosin on yleensä useita alatyyppejä.

Verbitaivutuksen kielioppikategorioita käsitellessään Krohn (1872: 105) sanoo, että virossa esiintyvät samat modukset kuin suomessa, joskin potentiaali (”koncessiivi”) puuttuu nykykielestä; sitä tavataan vain vanhoissa runoissa. Käskymuotojen joukossa hän erottaa tuolloisten kielioppien tapaan imperatiivin (yksikön 2. sekä monikon 1. ja 2. persoona) ja optatiivin (3. persoona). Hän huomauttaa myös, että monikon 1. persoonan imperatiivin asemesta käytetään tavallisesti vastaavaa indikatiivin muotoa, kun taas suomessa on passiivi. Kiinnostava on Krohnin esityksessä (1872: 107, 289) maininta, että passiivilta puuttuu konditionaali ja että sellaista

on ilmaistava perifrastisesti *saama*-verbin avulla. Wiedemann (1875: 476) puolestaan totesi myöhemmin kieliopissaan, että passiivin konditionaali on hyvin harvinainen, koska *ks*-suffiksillisena se eroaisi vain vähän passiivin indikatiivin *kse*-loppuisesta preesensistä. Krohnin kieliopissa ei lainkaan esitellä – taas ilmeisesti Ahrensin kielioppia myötäillen – modus obliquusta eli kvotatiivia, joskin eräiden esimerkkien partisiipin perfektin käyttötapaukset voi tulkita sen esiintymiksi (esim. Krohn 1872: 147). Viron verbitaivutuksesta Krohnin (1872: 118) yleishavaintona on, että se on nominien taivutukseen verrattuna eronnut paljon enemmän suomesta.

Julius Krohnin *Wiron Kielioppi* oli usean vuosikymmenen ajan tärkein heimokielen opiskelun apuneuvo, joka suomalaisilla oli käytettävissä, ennen kuin 1900-luvun puolella alkoi Lauri Kettusen tieteellinen ja oppikirjatuotanto. Ahlqvist arvosteli Krohnin teoksen *Kielettäressä* tapansa mukaan varsin kriittisesti, mutta tunnusti (1874: 56) tämän ansiot suomalaisen tutkimuksen alueenlaajenuksessa. ”Wiron kielen tutkiminen on meidän välttämätöin velvollisuus”, Ahlqvist tähdensi. – Voidaan sanoa, että August Ahlqvistin ja Julius Krohnin merkitys Suomen sivistyselämälle oli tavattoman suuri, ja heidän luento- ja kirjallinen toimintansa valloitti sekä opetukselle että tutkimukselle uusia, kiinnostavia alueita. Heidän toimintansa lisäsi huomattavasti Viron kulttuurin ja kielen tuntemusta maassamme.

13. Lopuksi

Suomessa olivat viron opetus ja tutkimus alkuaikoina paljolti kielestä kiinnostuneiden harrastuneisuuden varassa, sillä esimerkiksi Turun Akatemiassa ja sen seuraajassa, Helsingin yliopistossa ei ollut alan virkoja. Carl Niclas Keckmanin aloittama viron opetus sekä lähinnä M. A. Castrénin, Elias Lönnrotin, August Ahlqvistin ja Julius Krohnin toiminta loivat kuitenkin perustaa, jolta myöhempää viron opetusta ja tutkimusta oli 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkukymmeninä hyvä edistää. Kesti kuitenkin pitkään, ennen kuin varsinaisia viron kielen yliopistollisia virkoja perustettiin. Vuonna 1923 nimitettiin Helsingin yliopistoon maamme ensimmäiseksi viron kielen lehtoriksi Villem Grünthal (Grünthal 2018: 16), ja 1929 sai Lauri Kettunen nimityksen itämerensuomalaisten kielten ylimääräiseksi professoriksi. Vuoden 1939 alusta virka muutettiin viron ja sen lähisukukielten varsinaiseksi professuuriksi.

Kirjallisuus

- Ahlqvist, August 1856.** Wiron nykyisemmästä kirjallisuudesta. – Suomi 1855. Femtonde årgången. Helsingfors.
- Ahlqvist, August 1869.** Suomalainen murteiskirja tahi lukemisia Viron, Karjalan, Vatjan, Vepsän ja Liivin kielillä suomalaisten sanastojen kanssa. Helsinki.
- Ahlqvist, August 1874.** J. Krohnin teoksen Wiron Kielioppi Suomalaisille arvostelu. – Kieletär 6, 50–56.
- Ahlqvist, August 1877.** Suomen kielen rakennus. Vertaavia kieliopillisia tutkimuksia I. Nominien Synty ja Taivutus. Suomalainen Runo-oppi. Helsinki: SKS.
- Ahlqvist, August 1982.** Kirjeet. Kielimiehen ja kaukomatkailijan viestejä 1845–1889. Toim. Maija Hirvonen, Kaisu Lahikainen. Helsinki: SKS.
- Ahrens, Eduard 1843.** Grammatik der Ehstnischen Sprache Revalschen Dialectes. Reval: Druck und Verlag von Heinrich Laakmann.
- Alenius, Kari 1996.** Ahkeruus, edistys, ylimielisyys. Virolaisten Suomi-kuva kansallisen heräämisen ajasta tsaarinvallan päättymiseen (n. 1850–1917). (= Studia Historica Septentrionalia 27.) Oulu: Pohjoinen.
- Annist, August 1966.** Friedrich Reinhold Kreutzwaldi muinasjuttude algupära ja kunstiline laad. Tallinn: Eesti Raamat.
- Anttila, Aarne 1928.** Yliopiston ensimmäinen suomen kielen lehtori K. N. Keckman. – Helsingin yliopiston alkua ajoilta. Julkaissut Helsingin yliopisto Helsinkiin siirtymisen satavuotismuistoksi. Toim. Gunnar Suolahti, Carl von Bonsdorff, Gunnar Castrén, V. Tarkiainen. Porvoo: WSOY, 98–105.
- Anttila, Aarne 1985.** Elias Lönnrot – elämä ja toiminta. Toinen painos. Helsinki: SKS.
- Ariste, Paul 1975.** Michael Wexionius ja tema ”Epitome”. – Keel ja Kirjandus, 89–92.
- Faehlmann, Friedrich Robert 1844.** Ueber die Declination der estnischen Nomina. Dorpat.
- Grünthal, Riho 2018.** Soome lingvistid eesti keele jälil. – Oma Keel 1, 10–19.
- Hakulinen, Lauri 1979.** Suomen kielen rakenne ja kehitys. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Otava.
- Haltsonen, Sullo 1961.** August Ahlqvistin Vatjan ja Viron matkat v. 1854–1855. – Virittäjä 65, 222–231.
- Hautala, Jouko 1954.** Suomalainen kansanrunoudentutkimus. Helsinki: SKS.
- Hupel, August Wilhelm 1780.** Ehstnische Sprachlehre fuer beide Hauptdialekte, den revalschen und doerptschen; nebst einem vollstaendigen Woerterbuch. Riga und Leipzig: Johann Friedrich Hartknoch.
- Häkkinen, Kaisa 1994.** Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia. Helsinki: WSOY.

- Joki, Aulis J. 1977.** August Ahlqvist fennougristina. – Neuvostoliittoinstituutin vuosikirja 25. Helsinki, 51–62.
- Kasik, Reet 2015.** Sõnamoodustus. Toim. Katrin Kern. (= Eesti keele varamu I.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kask, Arnold 1970.** Eesti kirjakeele ajaloost I. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.
- Korhonen, Mikko 1986.** Finno-Ugrian Language Studies in Finland 1828–1918. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- Korhonen, Mikko 1993.** August Ahlqvist kielitieteilijänä. – Suomen kieli, Suomen mieli. August Ahlqvist vaikuttajana. Suomi 171. Toim. Jaakko Anhava. Helsinki: SKS, 55–69.
- Koski, Mauno 1995.** Suomen ja viron kontrastiivista tarkastelua 1600-luvulla. – Läänemere rahvaste kirjakeelte ajaloost. Toim. Jaak Peebo. (= Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 1.) Tartu, 57–80.
- Krogerus, Tellervo 1983.** O. A. F. Lönnbohm, mies ja maine. Suomi 125. Helsinki: SKS.
- Krohn, Julius 1872.** Wiron Kielioppi Suomalaisille. Helsinki.
- Kurman, George 1972.** Literatures in Contact: Finland and Estonia. New York: Estonian Learned Society in America.
- Lönnrot, Elias 1990a.** Valitut teokset 1. Kirjeet. Toim. Raija Majamaa. Helsinki: SKS.
- Lönnrot, Elias 1990b.** Valitut teokset 2. Mehiläinen. Toim. Raija Majamaa. Helsinki: SKS.
- Lönnrot, Elias 1991.** Valitut teokset 3. Kirjoitelmia ja lausumia. Toim. Raija Majamaa. Helsinki: SKS.
- Majamaa, Raija 1990.** Taustatietoja. – Elias Lönnrot, Valitut teokset 1. Kirjeet. Toim. Raija Majamaa. Helsinki: SKS.
- Majamaa, Raija 1991.** Taustatietoja. – Elias Lönnrot, Valitut teokset 3. Kirjoitelmia ja lausumia. Toim. Raija Majamaa. Helsinki: SKS.
- Must, Mari 1987.** Kirderanniku murre. Häälikuline ja grammatiline ülevaade. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Valgus.
- Must, Mari, Aili Univere 2002.** Põhjaeesti keskmurre. Häälikulisi ja morfoloogilisi peajooni. (= Eesti Keele Instituudi toimetised 10.) Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Mäesalu ym. 2001** = Ain Mäesalu, Tõnis Lukas, Mati Laur, Tõnu Tamberg, Ago Pajur. Eesti ajalugu. IV, parandatud tr. Tallinn: Avita.
- Neithal, Reet 2005.** Hõimuvennialik pilk Eesti kirjandusele. – Keel ja Kirjandus 9, 689–710.
- Niit, Heldur 1986.** Lisaandmeid Elias Lönnroti Eestis käigu kohta. – Keel ja Kirjandus 6, 321–329, 403–411.
- Porthan, Henrik Gabriel 1982.** Valitut teokset. Kääntänyt, esipuheen ja johdannot kirjoittanut Iiro Kajanto. Helsinki: SKS.

- Pöldmäe, Rudolf 1976.** August Ahlqvist ja tema suhted Eestiga. – Keel ja Kirjandus 8, 489–491.
- Pääkkönen, Irmeli 1994.** Viron kielen opetusta Helsingin yliopistossa 1830-luvulla. – Lähivertailuja 8. Suomalais-virolainen kontrastiivinen seminaari Hailuodossa 7.-9.5.1994. Toim. Helena Sulkala, Heli Laanekask. (= Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja 40.) Oulu: Oulun yliopisto, 98–105.
- Remes, Hannu 1995.** Ensimmäinen suomalainen viron kielioppi. – Läänemere rahvaste kirjakeelte ajaloost. Toim. Jaak Peebo. (= Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 1.) Tartu, 164–175.
- Remes, Hannu 2003.** Elias Lönnrotin ajatuksia viron kielestä. – VIRSU. Viro ja suomi: kohdekielet kontrastissa. Toim. Pirkko Muikku-Werner, Hannu Remes. (= Lähivertailuja 13.) Joensuu: Joensuun yliopisto, 185–191.
- Rothsten, F. W., Godenhjelm, B. F. 1868.** Lausunto Viron satujen sanakirjasta Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kokouksessa 8.1.1868. – Suomi II: 8. Helsinki: SKS, 447–453.
- Rätsep, Huno 1979.** Eesti keele ajalooline morfoloogia II. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.
- SKS 1865–1866 =** Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 1865–1866: 1.3.1866. – Suomi II: 5. Helsinki: SKS 1866, 343–350.
- Suits, Aino 1931.** Lönnrot'i ja Faehlmann'i kokkupuuteid ja ühiseid harrastusi. – Tervitus lahe tagant. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus, 172–183.
- Vare, Silvi 1984.** Omadussõnaliited tänapäeva eesti kirjakeeles. Tallinn: Valgus.
- Wichmann, Yrjö 1928.** Silmäys suomen ja sen sukukielten edustukseen vuosisadan kuluessa. – Helsingin yliopiston alkuajoilta. Julkaissut Helsingin yliopisto Helsinkiin siirtymisen satavuotismuistoksi. Toim. Gunnar Suolahti, Carl von Bonsdorff, Gunnar Castrén, V. Tarkiainen. Porvoo: WSOY, 98–105.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1875.** Grammatik der Ehstnischen Sprache, zunächst wie sie in Mittelehstland gesprochen wird, mit Berücksichtigung der anderen Dialekte. St.-Pétersbourg.
- Wiik, Kalevi 1989.** Suomen kielen morfofonologian historia I. Nominien taivutus 1649–1820. Turku: Turun yliopisto.
- Zetterberg, Seppo 2007.** Viron historia. 2. painos. Helsinki: SKS.

Beginning phases of Estonian language instruction and research in Finland

HANNU REMES

Estonian language instruction and research in Finland began in the 1800s, although comparative studies of Finnish and Estonian date back as far as 1650. C. N. Keckman, the university's first lecturer of Finnish after its move to Helsinki in 1828 as a result of the Great Fire of Turku, was also responsible for the teaching of Estonian. In his courses during the 1830s he discussed Estonian and other related languages in comparison with Finnish. This period also saw the beginning of research on Estonian, the first major achievement of which was M. A. Castrén's dissertation comparing the declension of nominals in Finnish, Estonian and Sami. Elias Lönnrot, the author of the *Kalevala*, made a half-year research trip to Estonia in 1844 and became well acquainted with the Estonian language. He took part in the then-ongoing discussion of Estonian orthography. Lönnrot wrote letters to his acquaintances back in Finland in which he described the characteristics of Estonian as compared to Finnish. Later, as a university professor, in his inaugural presentation and elsewhere he analyzed in greater detail the differences between Estonian and Finnish and the reasons for them, albeit in a way often diverging from modern views on the topic. Lönnrot is also known to have taught Estonian. His observations on the differences between Estonian and Finnish constituted the first wide-ranging comparison of these languages in Finland. August Ahlqvist spent several months in Estonia in 1854 and as a result of his travels he published a history of Estonian literature, which in addition to the literary knowledge also contained numerous Estonian-language examples together with their Finnish translations. When Ahlqvist became professor of Finnish, the exam requirements for the subject were increased and greater importance was placed on learning closely related languages, especially Estonian. Ahlqvist obtained teaching material both by writing textbooks himself and by ordering Estonian-language works in order to compile readers. His students, in turn, compiled the first Estonian-Finnish and Finnish-Estonian dictionary. Ahlqvist's student and colleague Julius Krohn published articles on the relationship between Estonian and the language of the *Kalevala*. Krohn also wrote the first Finnish-language grammar of Estonian, published in 1872, which for decades remained the most important resource for learning Estonian in Finland.

Keywords: Estonian language instruction, Estonian language research, comparison of Estonian and Finnish, University of Helsinki, Keckman, Lönnrot, Ahlqvist, J. Krohn

Hannu Remes
Emakeele Seltsi välisliige
Kajaani
hannu.o.remes@gmail.com